

10

De naoorlogse economische ontwikkeling van Nederland en Duitsland

- Recente conjuncturele ontwikkelingen
- Ongekende groei tussen 1950 en 1973
- Stagflatie en herstel tussen 1973–1994
- Economische vertraging in Duitsland door de eenwording 1994–2009
- De uitdagingen van globalisering voor de export sinds de jaren negentig
- Conclusie

De naoorlogse economische ontwikkeling van Nederland en Duitsland

Rita Bhageloe-Datadin en Jurriën de Jong

In 2010 bleek dat de Duitse economie sneller en krachtiger uit de crisis was gekomen dan de Nederlandse en voor het eerst sinds 1992 beter dan de Nederlandse economie presteerde. Naar aanleiding hiervan worden in dit artikel de economieën van beide landen vergeleken. Kernvraag daarbij is in hoeverre het beeld van de recente ontwikkelingen past bij dat van de afgelopen zestig jaar.

Het artikel vangt aan met een korte beschrijving van de recente conjuncturele ontwikkelingen in Duitsland en Nederland. Hierna wordt de naoorlogse economische ontwikkeling van beide landen beschreven en onderling vergeleken. Speciale aandacht is er daarbij uiteraard voor de hereniging die het beeld van de Duitse economie in de afgelopen twintig jaar heeft bepaald. Omdat zowel Duitsland als Nederland sterk zijn georiënteerd op de internationale handel sluit het artikel af met een analyse van de ontwikkeling van de handel in beide landen vanaf de jaren negentig.

Recente conjuncturele ontwikkelingen

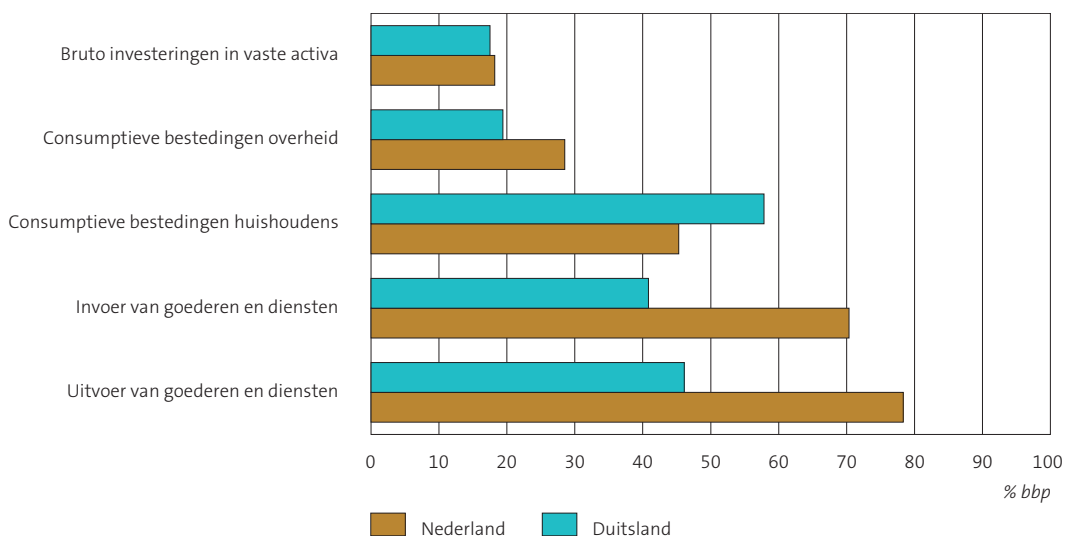
Groei Duitsland overtreft die van Nederland

Zowel Duitsland als Nederland werd in 2009 hard geraakt door de kredietcrisis. De Nederlandse economie kromp in 2009 met 3,5 procent, de Duitse met 4,7 procent. Voor beide landen was dit de slechtste prestatie sinds de Tweede Wereldoorlog. In 2010 herstelde de Nederlandse economie gematigd met een groei van 1,7 procent. De Duitse economie kwam echter met een groei van 3,6 procent veel sterker uit de recessie. Dit is de sterkste groei sinds de hereniging van Oost- en West-Duitsland in 1990.

Het Duitse en Nederlandse herstel in 2010 werd vooral gedragen door de aangetrokken wereldhandel. De export van goederen en diensten bedroeg in 2010 in Nederland 78 procent van het bbp en in Duitsland 46 procent. Het aandeel in Duitsland ligt lager omdat in Nederland de wederuitvoer een veel belangrijker rol speelt dan in Duitsland. Onder wederuitvoer vallen geïmporteerde goederen die na hooguit een kleine bewerking weer worden uitgevoerd. De overige uitvoer, die uit de binnenlandse productie, levert over het

algemeen een grotere bijdrage aan de economie. In 2010 bedroeg in Nederland de wederuitvoer 55 procent van de totale goederenuitvoer en in Duitsland ongeveer 15 procent. De consumptieve bestedingen van huishoudens zijn in Duitsland in procenten van het bbp hoger dan in Nederland. De overheidsbestedingen zijn juist in Nederland verhoudingsgewijs groter.

10.1 Opbouw bbp, 2010*



Bron: Eurostat.

Dat de Duitse economie in 2010 sneller is gegroeid dan de Nederlandse komt voornamelijk door de samenstelling van het exportpakket. De Duitse machines, auto's en andere kapitaalgoederen zijn sinds het herstel van de wereldmarkt erg in trek. In 2008 en 2009 werden deze groepen juist harder getroffen door de crisis dan andere producten. Duitsland profiteert momenteel ook meer van de export omdat de gestegen buitenlandse vraag voornamelijk uit Azië komt. Zoals verder in dit artikel zal blijken richt Duitsland zich veel meer op Azië dan Nederland doet. Naast deze buitenlandse invloeden waren in 2010 de groei van de bestedingen van de Duitse huishoudens hoger dan die van de Nederlandse huishoudens.

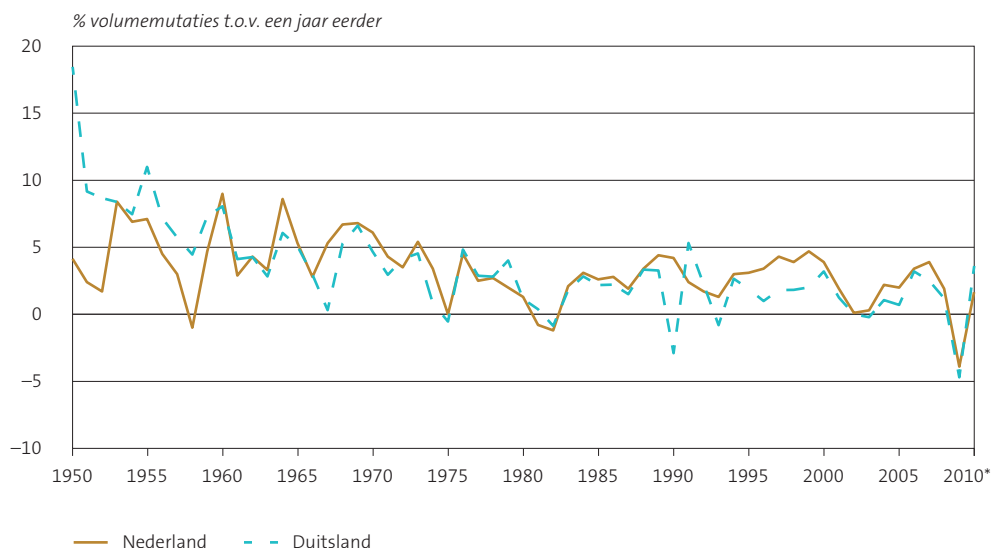
Bbp per hoofd in Nederland hoger, werkloosheid lager

Ondanks de achterblijvende groei van het afgelopen jaar is het welvaartsniveau in Nederland, gemeten als bbp per hoofd, nog altijd hoger dan in Duitsland. In 2010 bedroeg het bbp per hoofd van de Nederlandse bevolking 35 500 euro. In Duitsland was dit met circa

31 000 euro 14 procent lager. Ook ligt de werkloosheid in Nederland 2,4 procentpunt lager dan in Duitsland.

Zoals uit het navolgende zal blijken, was 2010 niet uniek. In het verleden overtrof de Duitse groei vaker de Nederlandse dan andersom. Maar we moeten hiervoor wel wat verder in de geschiedenis duiken, want de hereniging heeft de Duitse groei behoorlijk afgeremd.

10.2 Economische groei



Bron: CBS, Maddison.

Ongekende groei tussen 1950 en 1973

Van 1950 tot 1973 beleefden de meeste geïndustrialiseerde landen een zeer hoge economische groei. De Nederlandse economie groeide in deze periode met ongeveer 5 procent per jaar en de werkloosheid was in zowel West-Duitsland als Nederland zeer laag. Tussen 1950 en 1960 lag de economische groei in West-Duitsland nog veel hoger dan in Nederland. Dit kwam vooral doordat Duitsland gehavender uit de Tweede Wereldoorlog was gekomen dan Nederland en er een grotere inhaalslag moest worden gemaakt. In de jaren van het herstel werd in Duitsland een vrijwel nieuwe en grote kapitaalgoederenvoorraad aangelegd. Ook groeide in deze jaren de bevolking sneller dan in Nederland, hetgeen de economische groei verder opjoeg. Het zeer voortvarende economische herstel van West-Duitsland na de oorlog staat bekend als het ‘Wirtschaftswunder’.

10.3 Jaarlijkse gemiddelde groei bbp en bpp per hoofd

	Bbp		Bbp per hoofd	
	Duitsland	Nederland	Duitsland	Nederland
<i>% volumemutaties</i>				
1950–1960	8,8	4,2	8,2	2,8
1960–1973	4,4	5,3	3,7	3,8
1973–1983	2,0	2,0	2,1	1,3
1983–1994	1,9	2,7	1,6	2,0
1994–2010	1,2	2,4	1,1	1,9
2010*	3,6	1,7	2,4	1,2

Bron: CBS, Maddison.

De buitenlandse handel speelde een belangrijke rol in het herstel van beide landen. Nederland deed afstand doen van het voormalige Nederlands-Indië en omarmde zijn rol als doorvoerland en als lid van de Europese Unie, wat de weg naar de Europese markten opende. Binnen het internationale systeem van vaste wisselkoersen kon Nederland door een politiek van lage lonen een gunstige concurrentiepositie opbouwen, die leidde tot een snelle toename van haar aandeel in de wereldmarkt, tot meer dan 4 procent in 1970. Ook West-Duitsland profiteerde volop van de gemeenschappelijke markt. Handelsbarrières binnen Europa vielen weg, maar bleven intact naar buiten. Dat gaf de Duitse industrie gelegenheid om de uitvoer weer snel op te bouwen binnen Europa. Haar aandeel in de wereldmarkt steeg van 1,4 procent in 1948 tot 11,7 procent in 1973, waarmee het net als voor de oorlog weer de tweede handelsmacht ter wereld was.

Stagflatie en herstel tussen 1973–1994

In 1973 brak de oliecrisis uit, waarmee een einde kwam aan de jarenlange economische voorspoed in de geïndustrialiseerde landen. Daaraan waren zeer ingrijpende structurele ontwikkelingen vooraf gegaan. Al sinds de jaren zestig waren door de economische groei de lonen en de prijzen van grondstoffen gestegen, hetgeen leidde tot oververhitting. De scherpe stijging van de olieprijs in 1973 wakkerde de inflatie verder aan, wat op haar beurt resulteerde in nieuwe loonstijgingen. Alle geïndustrialiseerde landen verloren hierdoor aan concurrentievermogen en sommige bedrijfstakken, zoals de scheepsbouw en textiel-industrie, verdwenen grotendeels uit Europa naar opkomende economieën elders in de wereld.

In het begin van de jaren zeventig was bovendien het internationale systeem van vaste wisselkoersen ingestort. De gulden en de Duitse Mark werden vervolgens snel duur-

der ten opzichte van buitenlandse valuta, waardoor Nederland en Duitsland verder aan concurrentievermogen verloren. De groei stagneerde in beide landen en de werkloosheid liep sterk op. De situatie werd betiteld als stagflatie; een economische teruggang die samen gaat met inflatie. De buitenlandse handel bleef desondanks aanvankelijk in gestaag tempo doorgroeien, maar de handelsbalans verslechterde aanzienlijk.

In veel landen liepen in deze jaren de overheidsuitgaven sterk op in een poging de binnenlandse consumptie te stimuleren, maar dit bereikte niet het gewenste effect. In Nederland werden hiervoor de opbrengsten uit aardgas gebruikt. Daarnaast liepen de uitgaven voor de sociale zekerheid sterk op. De werkgelegenheid groeide minimaal en in 1983 liep de werkloosheid in Nederland op tot meer dan 10 procent. Na de tweede oliecrisis in 1979 verslechterde de economische situatie verder.

Omdat de overheidstekorten de financiële betrouwbaarheid bedreigden en de inflatie de concurrentiepositie aantastte waren regeringen gedwongen tot een koerswijziging. In beide landen werden er pijnlijke bezuinigingsplannen doorgevoerd. In Nederland werd daarnaast in overleg tussen werkgevers en werknemers afgesproken de lonen te matigen, in ruil voor meer werkgelegenheid.

Deze keuze voor loonmatiging in Nederland had een positief effect op de concurrentiepositie, ook ten opzichte van West-Duitsland, waar de lonen in de jaren tachtig bleven stijgen. Dit effect werd versterkt omdat Nederland de gulden op een vaste wisselkoers hield met de Duitse Mark. Het lukte ook om de snel oplopende inflatie onder controle te krijgen, wat een gunstig effect had op de reële wisselkoers, en daarmee de concurrentiepositie. Ook West-Duitsland verloor in de tien jaren tot 1983 aandeel in de wereldmarkt, maar herstelde zich deels in de jaren daarna. Het had net als Nederland last van de sterke munt, maar slaagde er deze hele periode in de inflatie laag te houden. Vanaf de late jaren tachtig werd de export daarmee in beide landen de motor achter het herstel van de economie.

Duitse hereniging

Op 3 oktober 1990 werd gestart met de monetaire, economische en sociale unie van de marktgerichte Bondsrepubliek en de socialistische Democratische Republiek. De economische en financiële consequenties van de hereniging waren groot en het proces van integratie duurde veel langer dan de toenmalige Bondskanselier Kohl en met hem veel anderen hadden ingeschat.

Op Oost-Duitsland hadden de introductie van de West-Duitse Mark en de vrijemarktconcurrentie in eerste instantie een zeer nadelig effect. De industriële productie daalde in enkele jaren met tachtig procent, omdat de Oost-Duitsers massaal overstapten op de lang versmadede westerse producten en beschermde afzetmarkten in Oost-Europa verdwenen. Door verouderde machines, producten van lage kwaliteit, inefficiënte organisatiestructuren en gebrek aan ervaring met een markteconomie hadden Oost-Duitse bedrijven weinig concurrentievermogen. Loonstijgingen versterkten de problemen. Voor de industrie in het oosten waren de productiekosten 20 procent hoger dan in het westen. En met de invoering van de Mark konden deze kosten niet meer gecompenseerd worden door een voordelige wisselkoers.

De consequentie was dat er zware herstructureringen moesten worden doorgevoerd. De Duitse overheid privatiseerde staatsbedrijven en andere bezittingen om de concurrentiepositie te verbeteren, wat in veel gevallen leidde tot sluiting. De werkgelegenheid daalde van 10 miljoen banen in 1989 naar slechts 6 miljoen in 1993. Vooral de industrie werd hard geraakt. Dit resulteerde in een forse stijging van de werkloosheid, die in de jaren daarna op een hoog niveau bleef.

De inflatie steeg in eerste instantie door prijsstijgingen in huisvesting, energie en transport, maar werd snel onder controle gebracht. Met relatief lage inkomens waren de belastinginkomsten in het oosten ook laag. Terwijl in 1989 de overheidsbegroting nog positief was, verslechterde deze daarna sterk. Om het beleid in het voormalige Oost-Duitsland te financieren stroomde er jaarlijks ongeveer 150 miljard mark van West naar Oost-Duitsland. Dit was ongeveer 50 procent van het Oost-Duitse bbp.

Economische indicatoren West- en Oost-Duitsland

	Groeï bbp		Groeï werkgelegenheid		Werkloosheid	
	West	Oost	West	Oost	West	Oost
	<i>% mutaties</i>					
1991	5,0	-11,1	2,5	-15,7	6,1	11,2
1992	1,8	7,6	0,9	-12,8	6,5	15,6
1993	-1,9	8,2	-1,5	-2,8	8,1	15,9
1994	2,2	9,9	-1,1	1,7	9,2	14,6
1995	1,6	5,3	-0,6	1,1	9,3	14,7
1996	1,3	1,3	-1,0	-1,2	10,1	16,7
1997	2,5	2,5	-0,2	0,0	10,4	16,5

Bron: Sachverständigenrat (1996) and BMWi (1997).

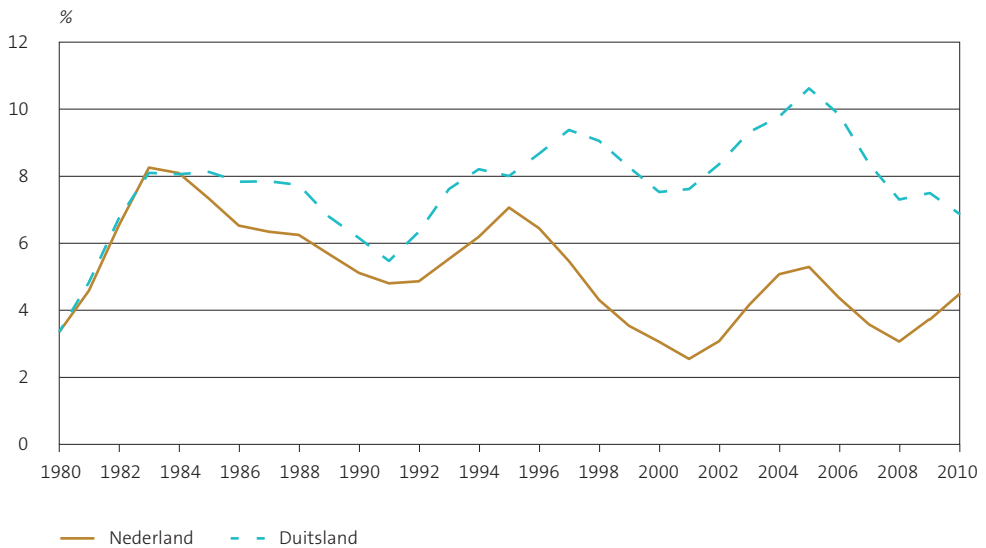
Economische vertraging in Duitsland door de eenwording 1994–2009

De jaren negentig vormden voor Nederland en de wereldeconomie een decennium van bloei. De wereldhandel werd vrijer en het effect van automatisering liet zich voelen. Goederen, personen en geld verplaatsten zich sneller dan ooit over de aardbol.

Vanaf 1992 begon het Duitse groeitempo af te nemen mede als gevolg van de eenwording (zie kader). De gestegen loonkosten en hogere belastingen die voortkwamen uit de hereniging vertraagden de groei. In dezelfde periode voerde Nederland loonmatiging, uitgavenbeperkingen en arbeidsmarkthervormingen door. Dit resulteerde in een sterke groei

van de werkgelegenheid en gezonder overheidsfinanciën. Vanaf 1981 lag de werkloosheid in Duitsland al hoger dan die in Nederland en het verschil nam vanaf 1995 in snel tempo toe: in 2005 steeg de Duitse werkloosheid tot 10,6 procent, tweemaal het Nederlandse niveau op dat moment. Vooral de hoge werkloosheid in het oosten van Duitsland nam maar langzaam af.

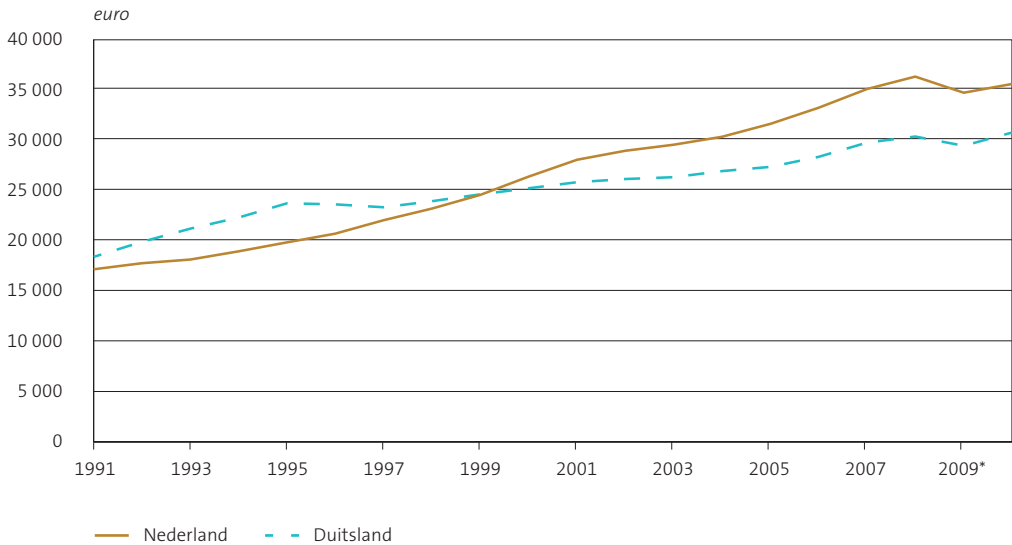
10.4 Werkloosheid



Bron: CBS en Eurostat.

Terwijl de Nederlandse economie van begin jaren tachtig tot begin jaren negentig de conjunctuurgolf van Duitsland min of meer volgde, groeide zij vanaf de tweede helft van de jaren negentig sneller. Van 1994 tot 2010 groeide de Nederlandse economie met gemiddeld 2,4 procent per jaar, tegen 1,2 procent in Duitsland. Tegen de eeuwwisseling haalde Nederland Duitsland ook in wat betreft het welvaartsniveau. Het bbp per hoofd van de bevolking kwam beduidend hoger te liggen dan in Duitsland.

10.5 Bbp per hoofd van de bevolking



Bron: CBS en Eurostat.

De uitdagingen van globalisering voor de export sinds de jaren negentig

Aan de euforie van de jaren negentig kwam een ruw einde met het barsten van de dotcom-luchtbel in 2001. Daaraan was al een crash van de Aziatische Tijgers voorafgegaan in 1997. De economische balans verschoof naar nieuwe economische grootmachten als China, India en Brazilië. Voor de intra-Europese handel was van belang dat twaalf landen in 1999 overgingen op een gezamenlijke munt. Dit bevorderde aan de ene kant de onderlinge handel, maar aan de andere kant was de dure munt ook een belemmering voor de export naar andere delen van de wereld. Het laatste gold iets minder voor Nederland en Duitsland, die daarvoor ook al over sterkere munten beschikten.

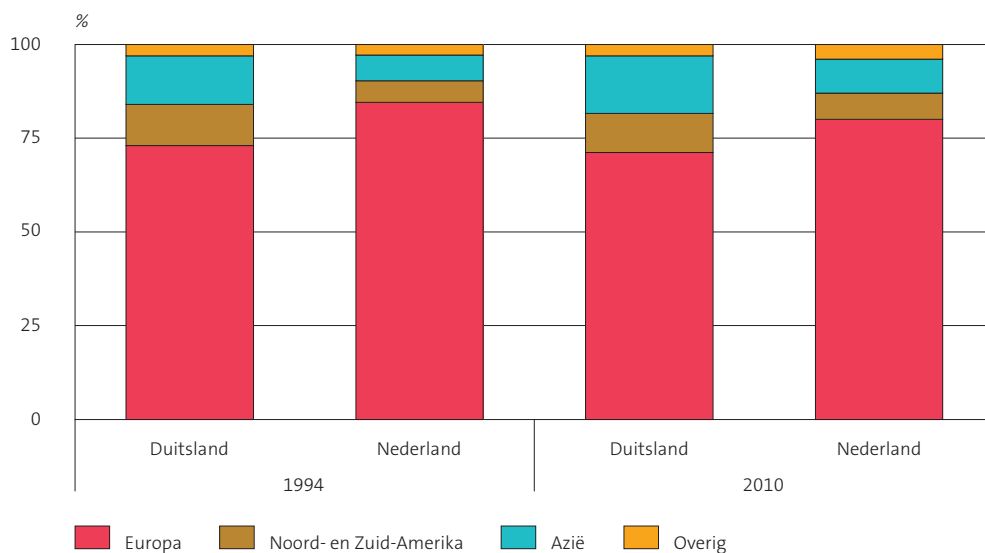
Zowel Nederland als het herenigde Duitsland hebben ondanks deze uitdagingen in de afgelopen twintig jaar echter weinig ingeboet aan invloed op de wereldmarkt. Hun aandeel in de uitvoer van de wereld bleef stabiel. Daarmee ging de flinke verschuiving van de export van de westerse naar de opkomende economieën in Azië grotendeels aan hen voorbij. Het Duitse aandeel in de wereldexport varieerde in deze periode rond de 10 procent. Door het stagneren van de Amerikaanse uitvoer nam Duitsland de koppositie als belangrijkste exporteur van de wereld in 2003 over, maar raakte deze in 2009 al weer kwijt aan China.

Met een stabiel aandeel in de wereldexport van ongeveer 3,5 procent is Nederland een serieuze subtopper. Het behoorde in de afgelopen twintig jaar doorgaans tot de tien grootste exporteurs van de wereld. Opvallend is dat gedurende de recente crisis Nederland zelfs Italië en het Verenigd Koninkrijk achter zich heeft gelaten.

Duitsland exporteert meer naar Azië

Hoewel beide landen duurzaam succesvol zijn in de export, is de wijze waarop zij zich in de wereldeconomie handhaven echter verschillend. Dit verschil treedt vooral op bij de goederenexport. Zoals te zien is in grafiek 10.6 is de Nederlandse export nog steeds voor meer dan 80 procent gericht op Europa, al gaat een groter deel van de uitvoer binnen Europa naar de nieuwe EU-leden uit het voormalige Oostblok. Net als de Nederlandse verschoof de Duitse uitvoer van goederen naar de ooit communistische economieën in Oost-Europa, maar daarnaast richtte Duitsland zich ook meer op Azië.

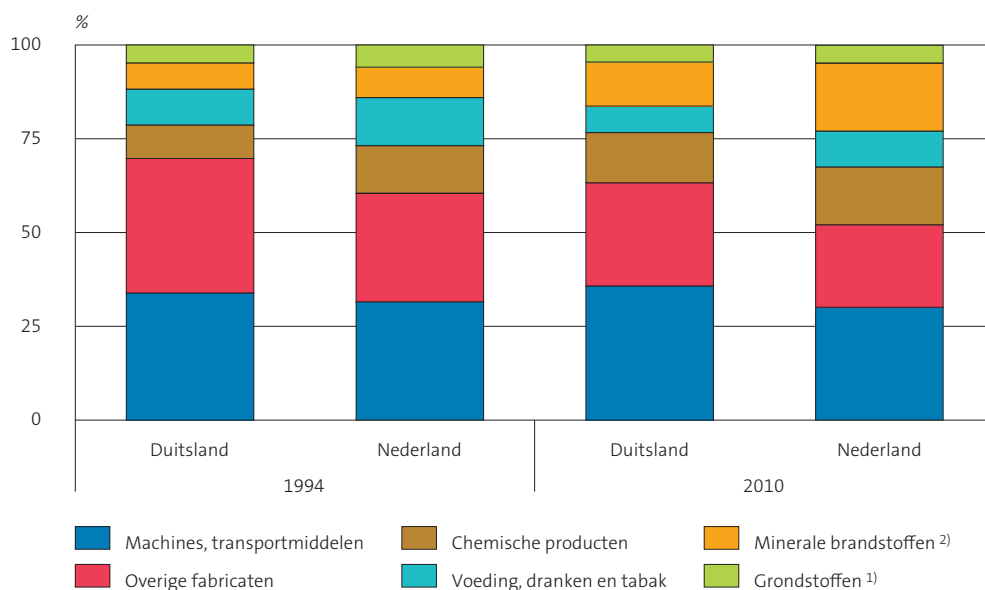
10.6 Nederlandse en Duitse uitvoer van goederen naar regio



Bron: CBS en Destatis.

De grootste exportsector voor Nederland is machines en transportmiddelen. Het aandeel van de fossiele brandstoffen steeg tussen 1994 en 2010 aanzienlijk. Dit laatste heeft vooral te maken met de centrale rol van Nederland in de handel in gas- en olieproducten en de gestegen prijzen van energie in het algemeen. Het aandeel van lichtere industriële producten, voeding, dranken en tabak liep in de afgelopen vijftien jaar gestaag terug. Het Duitse exportpakket bleef in deze periode grotendeels gelijk. Machines en transportmiddelen vormden en vormen ongeveer de helft van de uitvoer. Het aandeel van de overige industriegoederen nam iets af ten gunste van chemieproducten. De verdeling van de uitvoer (en de invoer) van vooral Nederland maar ook van Duitsland wordt overigens wel beïnvloed door de sterk groeiende wederuitvoer.

10.7 Invoer goederen naar productgroep



Bron: Eurostat en CBS.

¹⁾ Voor Nederland inclusief oliën en vetten.

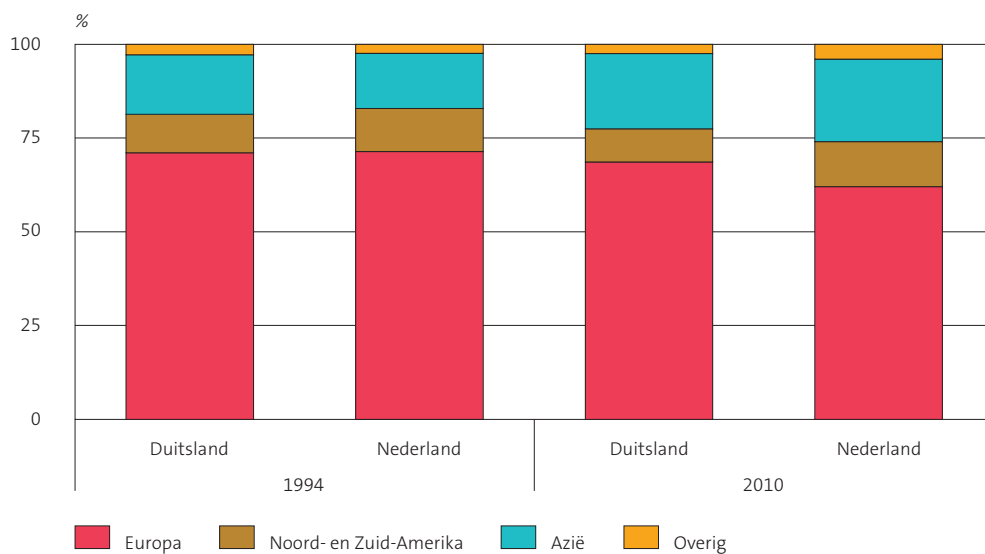
²⁾ Voor Duitsland inclusief oliën en vetten.

Globalisering biedt mogelijkheden voor verschuiving invoer

Grafiek 10.8 laat zien hoe voor beide landen aanzienlijke, maar vergelijkbare verschuivingen zijn opgetreden bij de invoer van goederen. Terwijl Europa in 1994 nog 71 procent van de producten voor de Nederlandse markt aanleverde, was dit aandeel zestien jaar later

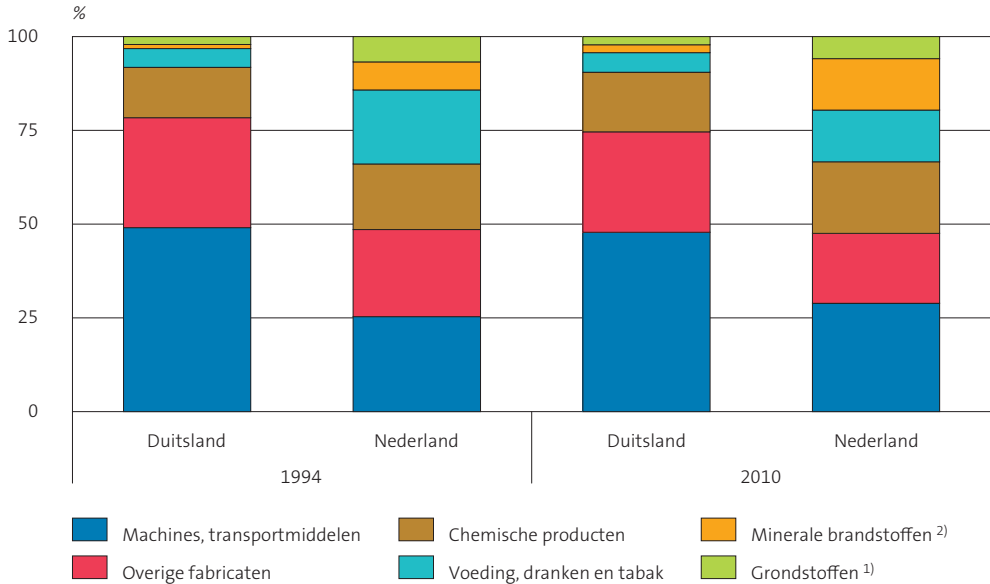
met 9 procentpunt gezakt. Dit komt deels door een bescheiden toename van de import uit Noord- en Zuid-Amerika, maar vooral door ingevoerde goederen uit Azië, die inmiddels meer dan 20 procent van het totaal uitmaken. Hoewel het aandeel van de goederenimport uit Europa naar Duitsland licht afnam tot 69 procent in 2010, steeg het aandeel uit de voormalige Oostbloklanden van 6 tot 12 procent. De invoer uit Azië steeg van 15 naar 20 procent en ligt hiermee op hetzelfde niveau als in Nederland.

10.8 Nederlandse en Duitse invoer van goederen naar regio



Bron: CBS en Destatis.

10.9 Uitvoer goederen naar productgroep



Bron: Eurostat en CBS.

¹⁾ Voor Nederland inclusief oliën en vetten.

²⁾ Voor Duitsland inclusief oliën en vetten.

Binnen de Nederlandse invoer nam het aandeel van de lichte industrie goederen net als bij de uitvoer sterk af, zo is te zien in grafiek 10.9. Daarnaast nam het aandeel van de chemische producten licht toe. Het aandeel van machines en transportmiddelen in de Duitse invoer bedraagt ruim een derde. Het aandeel van de import van fossiele brandstoffen en chemische producten nam in de afgelopen twintig jaar toe. Dit ging vooral ten koste van het aandeel van de overige nijverheidsproducten, dat afnam van 32 tot 25 procent, maar ook van voedingsmiddelen, drank en grondstoffen.

Onderlinge handelsrelaties

De innige handelsrelatie tussen Nederland en Duitsland is sinds haar hoogtepunt in 1973 weer iets losser geworden. Daarbij speelden de toetreding van nieuwe lidstaten tot de EU en de toename van het wereldwijde economisch verkeer een belangrijke rol.

Het aandeel van Nederland als bestemming voor de Duitse export daalde van 8 procent in 1990 naar ongeveer 6,5 procent in 2010. Vanuit Nederland was het beeld vergelijkbaar. Het aandeel van Duitse producten in de invoer in Nederland daalde van

bijna 23 procent in 1996 tot ongeveer 19 procent in 2010. Duitsland is daarmee nog wel veruit het belangrijkste herkomstland van in Nederland ingevoerde producten en Nederland vormde in de afgelopen twintig jaar altijd een van de vijf belangrijkste afnemers van Duitse goederen. Nederland is de belangrijkste afnemer van Duitse producten in bijna alle goederengroepen, behalve machines en transportmiddelen. Aangezien deze groep bijna de helft van de Duitse export uitmaakt, relativeert dit het belang van de export naar Nederland.

In omgekeerde richting daalde het aandeel Nederlandse producten in de invoer in Duitsland van bijna 10 procent in 1990 tot 8,5 procent in 2010. Vanuit Nederlands perspectief nam Duitsland in het begin van de jaren negentig nog bijna 30 procent van de Nederlandse export af, maar in 2010 was dat aandeel gezakt tot minder dan 25 procent. Nederland was daarmee al die jaren de op een na grootste exporteur naar Duitsland, en Duitsland de belangrijkste afnemer van Nederlandse goederen. Nederland is voor Duitsland de belangrijkste leverancier van voedingsmiddelen, grondstoffen en oliën en vetten. Daarnaast staat Nederland steevast in de top drie als het gaat om brandstoffen en chemische producten. Het belang van deze goeder-

engroepen in de Duitse import is echter minder dan 35 procent. Daarnaast gaat het in bijna de helft van de Nederlandse goederenexport naar Duitsland om wederuitvoer. Nederlandse export speelt dus een grote rol in een specifiek deel van de Duitse economie.

Het belang van de Duitse economie voor Nederland is natuurlijk groter dan de handel alleen. Ook de transportsector is sterk verweven met het buurland, van de havens van Rotterdam en Amsterdam tot het vervoer over water, weg en spoor. Ruim de helft van de export van Nederlandse diensten in deze sector gaat naar Duitsland.

Conclusie

Nederland en Duitsland volgden de afgelopen zestig jaar min of meer dezelfde economische ontwikkeling. Tot 1973 beleefden beide landen een periode van uitbundige groei, waarbij West-Duitsland aanvankelijk een voorsprong nam. Daarna belandden ze in een recessie, die vooral Nederland zwaar raakte, om pas na 1983 weer tekenen van herstel te tonen. Na 1990 werden de Duitse prestaties sterk negatief beïnvloed door de hereniging. De integratie van twee ongelijke economieën duurde veel langer en was veel ingrijpender dan in eerste instantie werd gedacht. Nederland wist in dezelfde periode haar economie te versterken en overtrof de economische groei van Duitsland. In 2010 groeide de Duitse economie voor het eerst weer sneller dan de Nederlandse.

Duitsland en Nederland hebben een lange traditie als exportgerichte landen, die na de Tweede Wereldoorlog weer met succes werd opgepakt. Sinds het begin van de jaren zeventig staat hun concurrentiepositie echter sterk onder druk. Opkomende economieën snoepen steeds meer marktaandeel weg van westerse producenten. Dit dwong beide landen tot soms pijnlijke herstructureringen. Dat Nederland en Duitsland zich in deze fundamentele machtsomwenteling weten te handhaven mag een succes genoemd worden. Beide landen profiteren van de opener wereldhandel door meer goederen uit het voormalige Oostblok en Azië te importeren. Maar terwijl Duitsland vooral nieuwe markten vond voor een grotendeels stabiel pakket van producten, bleef Nederland vooral gericht op de beschermde Europese markt en veranderde het exportpakket. In 2010 lijkt die ontwikkeling in het voordeel van Duitsland te zijn uitgevallen. Zal dat op langere termijn ook zo blijven?